

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ТЕОРІЯ Л. С. ВИГОТСЬКОГО
ПРО ПСИХОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИLEV VYGOTSKY'S CULTURAL-HISTORICAL THEORY
ON THE PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF A PERSONALITY

У статті розглянуто та проаналізовано культурно-історичну теорію Л. С. Віготського про психологічний розвиток людини. Автор наголошує, що в теорії Л. С. Віготського вік – це об'єктивна категорія, отже, вона існує насправді, а не є продуктом уявлення дослідника чи групи дослідників.

Мета статті (історико-психологічного дослідження) – концептуалізація та прояснення основних положень культурно-історичної теорії Л. С. Віготського про психологічний розвиток людини.

Автор доводить, що розвиток розуміється Л. С. Віготським як процес, що характеризується суперечливою єдністю матеріальної і психічної сторін, єдністю суспільного і особистого при сходженні дитини щаблями розвитку. Сутнісним показником (зерняткою, клітиною) розвитку Л. С. Віготський вважає вікове новоутворення.

За автором, вища психічна функція (система) у культурно-історичній теорії Л. С. Віготського пов'язується з іншими вищими психічними функціями, утворюючи міжфункціональну психологічну систему, в якій головну роль починають відігравати міжфункціональні зв'язки (змінювані). Звідси виникає небувала гнучкість. Отже, в центрі – зворотна надскладна динаміка. В ній, за Л. С. Віготським, центральну роль відіграє мовлення, яке привносить сенс. Міжфункціональна психологічна система фактично стає смисловою динамічною системою.

У ході дослідження автор доводить, що вік у культурно-історичній теорії Л. С. Віготського є одним з етапів існування смислових динамічних систем певного змісту та динаміки. Смислова динамічна система працює так, що не лише вік, а й будь-яка активність висуває до центру смислової динамічної системи свою «найнеобхіднішу» ланку. Соціальна ситуація розвитку є центром віку (психологічним), але вона змінюється кожного разу. І якраз ця змінюваність весь час вислизає з уваги дослідників.

Автор вперше сформулював та довів концептуальний погляд на культурно-історичну теорію Л. С. Віготського про психологічний розвиток людини. А саме:

1) у культурно-історичній теорії Л. С. Віготського драматична єдність (особистість) є завжди, тобто на кожному етапі онтогенезу (це дуже важливо, бо це знімає (в діалектичному сенсі) таке нав'язливе питання: «Коли народжується особистість?»). Невірно поставлене питання призводить до невірних відповідей. Вона (особистість) просто є;

2) складники драми не є простими елементами, вони є конкретним цілим, в якому елементи пов'язані між собою особливими зв'язками і утворюють особливі цілісні системи;

3) як це працює? Людські потяги, проходячи крізь свідомість, стають мотивами особистості. Це перше, а друге – те, що вони до організації поведінки опосередковуються соціальними нормами та культурою. У цей час, власне, і відбувається

розвиток. Отже, розвиток є зміною зв'язків між біологічним, соціальним, культурним і всередині цих утворень.

Ключові слова: Л. С. Віготський, культурно-історична теорія, психологічний розвиток, вік, особистість, соціальна ситуація розвитку.

The article analyzes and considers the cultural-historical theory of L. S. Vygotsky on the psychological development of a person.

The author emphasizes that in the theory of L. S. Vygotsky's age is an objective category, and therefore it exists in reality, and is not a product of the imagination of a researcher or a group of researchers.

The purpose of the article (historical-psychological research) is to conceptualize and clarify the main provisions of the cultural-historical theory of L. S. Vygotsky on the psychological development of a person.

The author proves that development is understood by L. S. Vygotsky as a process characterized by the contradictory unity of the material and mental sides, the unity of the social and the personal during the child's ascent through the stages of development. An essential indicator (seed, "cell") of the development, according to L. S. Vygotsky, is an age-related neoplasm.

According to the author, the highest mental function (system) in the cultural-historical theory of L. S. Vygotsky is connected with other higher mental functions, forming an interfunctional psychological system, in which interfunctional connections (changeable) begin to play a major role. This gives rise to unprecedented flexibility. So, in the center is the reverse supercomplex dynamics.

According to Vygotsky, the central role is played by speech, which brings meaning, and the cross-functional psychological system actually becomes a meaningful dynamic system. In the course of the research, the author proves that age in the cultural-historical theory of L. S. Vygotsky is one of the stages of the existence of semantic dynamic systems of a certain content and dynamics. The semantic dynamic system works in such a way that not only age, but also any activity pushes its "most necessary" link to the center of the semantic dynamic system. The social situation of development is the center of age (psychological), but it changes every time. And it is precisely this changeability that escapes the attention of researchers all the time. For the first time, the author formulated and proved a conceptual view of the cultural-historical theory of L. S. Vygotsky on the psychological development of a personality.

1. In the cultural and historical theory of L. S. Vygotsky dramatic unity (personality) is always there, that is, at every stage of ontogenesis (this is very important, because it removes (in a dialectical sense) the obsessive question – "When are personalities born?" – an incorrectly posed question leads to incorrect answers. Personality simply exists.

2. The component dramas are not simple elements. They are a concrete whole, in which

УДК 159.99

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.43.9>

Папуча М.В.

д. психол. н., професор, завідувач кафедри загальної та практичної психології
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

the elements are connected with each other by special ties and form special integral systems.

3. How does it work? Human drives, passing through consciousness, become motives of the individual. This is the first. And secondly, they are mediated by social norms and culture to the organization of behavior. At this time,

in fact, development takes place. Therefore, development is a change in the connections between biological, social, cultural dimensions and within these formations.

Key words: *L. S. Vygotsky, the cultural-historical theory, psychological development, age, personality, a social situation of development.*

Постановка проблеми. Уважне вивчення спадщини Л. С. Виготського дозволяє сформувати відмінне від загальноприйнятого розуміння проблем онтогенезу людини.

Л. С. Виготський працює з істотними категоріями. Першою з них є *вік*. Лев Семенович наполягає: «Вік – об'єктивна категорія, а не умовна, довільно вибрана і фіктивна *величина*» [2, с. 245].

Слово «об'єктивна» тут означає, що вона існує насправді, а не є продуктом уявлення дослідника чи групи дослідників. Це насправді дуже важливо і зрозуміло, чому це так. Категорія має відображати сутність явища, а не його зовнішні ознаки. Л. С. Виготський оптимістично зауважує: «Психологія в теперішній час переходить від чисто описового, емпіричного і феноменологічного вивчення явищ до розкриття їх внутрішньої сутності» [2, с. 246]. На жаль, не перейшла... Але ми спробуємо.

Постановка завдання. Мета статті – концептуалізація та прояснення основних положень культурно-історичної теорії Л. С. Виготського про психологічний розвиток людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Онтогенез Л. С. Виготський пропонує розглядати не антидіалектично і дуалістично, а як «єдиний процес саморозвитку». «Тільки внутрішні зміни самого розвитку, тільки переломи і повороти в його протіканні можуть дати надійне підґрунтя для визначення головних епох побудови особистості дитини, які ми називаємо віком» [2, с. 247]. Розвиток розуміється Л. С. Виготським як процес, що характеризується суперечливою єдністю матеріальної і психічної сторін, єдністю суспільного і особистого при сходженні дитини щаблями розвитку. Сутнісним показником (зернятком, клітиною) розвитку Л. С. Виготський вважає *вікове новоутворення*. «Під віковим новоутворенням слід розуміти той новий тип будови особистості, <...> ті психологічні і соціальні зміни, які вперше виникають на цьому віковому щаблі і які головним чином визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її внутрішнє та зовнішнє життя, весь хід її розвитку у такий період» [2, с. 248]. Отже, всупереч думкам, що Л. С. Виготський не врахував особистість, ми бачимо, що саме особистість він розміщає в центрі і підґрунті віку.

Дуже істотним є актуалізація Л. С. Виготським динаміки *переходу* від одного періоду до іншого.

Дуже важливим для нас є введення Л. С. Виготським в періодизацію кризових (бурхливо-динамічних, хаотичних) періодів і періодів спокійних, літичних. Динаміка руху від хаосу до впорядкованості означає, що вік належить до дисипативних систем, отже, він має власну та незалежну змістовну динаміку.

Але вищезазначене ще не є повною характеристикою віку. Л. С. Виготський вживає нові змістовні поняття – «провідне психологічне новоутворення» і «провідна лінія, форма активності».

Перш за все відзначимо центральну думку Л. С. Виготського: «Процес розвитку, <...> незважаючи на всі складнощі його організації та складу, на все багатоманіття часткових процесів, які його створюють <...> становить єдине ціле, яке має певну будову. Законами побудови цього цілого (структурними законами віку) визначається будова та перебіг кожного часткового процесу розвитку, який входить до складу цілого» [2, с. 256]. Тобто кожен вік, попри специфіку, має чітко організовану, постійну і в цілому однакову структуру.

Л. С. Виготський щодо структури віку пише: «*Структурою* заведено називати такі цілісні утворення, які не складаються сумарно з окремих частин, являючи собою щось на кшталт їхнього агрегату, однак самі визначають долю та значення кожної частини, яка входить до їх складу» [2, с. 256].

У кожному віці присутні всі складові частини структури, але вони інші змістовно. Змінюється і зв'язок між частинами. При цьому зміни відбуваються самі, некеровано. У кожному віці відпочатково змінюється вся особистість, а вже потім її частини (а не навпаки, як зараз розуміємо ми). «Особистість дитини змінюється як ціле у своїй внутрішній побудові, і законами цієї зміни цього цілого визначається рух кожної його частини» [2, с. 256]¹.

Наслідком цього є наявність центрального психологічного новоутворення, біля якого групуються дрібніші новоутворення. Центральне новоутворення складається у здорової дитини на кінець вікового періоду. У кожному періоді центральне психологічне новоутворення своє, і, власне, саме воно є найбільш точним і змістовним показником віку. Ті процеси, що найбільш пов'язані з центральним психологічним

¹ Термін «структура» Л. С. Виготський, здається, вживає під впливом часу і власного серйозного ставлення до гештальт-психології (Кохфа, Вертгеймер). Насправді ж аналіз засвідчує, що Л. С. Виготський у своїх роботах розбудовує поняття віку як систему, а не як структуру. Ми далі будемо використовувати термін «система».

новоутворенням, Л. С. Виготський пропонує називати центральними лініями розвитку.

Кожен вік, як уважає Л. С. Виготський, становить специфічну для нього, єдину та неповторну структуру. Динаміка системи «вік» зумовлена взаємодією основних *ліній розвитку*, які утворюють основну форму психологічної активності, що й призводить до появи центрального психологічного новоутворення.

Але система «вік» залишається незавершеною без поняття про соціальну ситуацію розвитку.

Л. С. Виготський «закриває» систему «вік» поняттям соціальної ситуації розвитку, і недаремно.

«Одна з найбільших перешкод теоретичного і практичного вивчення дитячого розвитку (розвитку психологічного взагалі – *М. П.*) – невірне вирішення проблеми середовища та його ролі в динаміці віку, коли середовище розглядається <...> як сукупність об'єктивних умов, які існують безвідносно до дитини і впливають на неї самим фактом свого існування» [2, с. 258], – говорить Л. С. Виготський.

«Слід визнати, що на початку кожного вікового періоду складається абсолютно своєрідне, специфічне для цього віку, виключне, єдине і неповторне відношення між дитиною і навколишньою дійсністю, насамперед соціальною (переживання – *М. П.*). Це відношення ми й називаємо *соціальною ситуацією розвитку* у цьому віці. Соціальна ситуація розвитку являє собою вихідний момент для всіх динамічних змін, які відбуваються в розвитку протягом цього періоду. Вона визначає повною мірою ті форми і той шлях, ідучи яким, дитина набуває нових властивостей особистості, вибираючи їх із соціальної дійсності як із основного джерела розвитку. Це той шлях, на якому соціальне стає індивідуальним» [2, с. 258–259].

Резюме Л. С. Виготського: перше питання, на яке слід відповісти, вивчаючи розвиток особистості, «полягає у визначенні соціальної ситуації розвитку» [2, с. 259].

Конкретніше це звучить так: слід вивчати розвиток *переживання*, оскільки в своїй останній лекції Л. С. Виготський створив нову теорію переживання, вказавши, що воно діє на межі внутрішнього і зовнішнього світів, а це і є соціальна ситуація розвитку.

«Соціальна ситуація розвитку, специфічна для кожного віку, визначає суворо закономірно весь спосіб життя дитини чи її соціальне буття» [2, с. 259].

Кардинальним Л. С. Виготський вважає питання походження, або генези, центральних новоутворень цього віку. «З'ясувавши соціальну ситуацію розвитку, яка склалася до початку певного віку та визначається відношеннями між дитиною та середовищем, ми надалі повинні з'ясувати, як із життя дитини

у цій соціальній ситуації неодмінно виникають та розвиваються новоутворення, властиві цьому вікові» [2, с. 259].

Ці новоутворення характеризують перебування «свідомої особистості дитини» і є не передумовою, а результатом, продуктом розвитку. Зміни в свідомості дитини виникають, власне, з її соціального буття. Це одна сторона. Протилежна сторона полягає у тому, що триває і зворотний процес – від зміненої свідомості дитини до перебудови її буття, «адже дитина, що змінила будову особистості, є вже іншою дитиною, соціальне буття якої не може не відрізнятися суттєво від буття дитини ранішого віку. Головним наслідком функціонування новоутворень є зміна структури свідомості» [2, с. 259]. А це означає, що «нова структура свідомості <...> означає і новий характер сприймання зовнішньої дійсності і діяльності в ній, новий характер сприймання внутрішнього життя самої дитини і внутрішньої активності її психологічних функцій» [2, с. 259]. Л. С. Виготський продовжує: «Ми бачимо, що в результаті вікового розвитку новоутворення, що виникають наприкінці цього віку, призводять до перебудови всієї структури свідомості дитини і цим змінюють всю систему її відношень до зовнішньої дійсності та до самої себе. Дитина на кінець цього віку стає абсолютно новою істотою, ніж тою, що була на початку етапу» [2, с. 259–260]. А це означає повну зміну соціальної ситуації розвитку, «адже соціальна ситуація розвитку не є нічим іншим, крім системи відносин між дитиною цього віку і соціальною дійсністю» [2, с. 260].

«Попередня ситуація розвитку розпадається у міру розвитку дитини, і паралельно до її розвитку складаються основні риси нової соціальної ситуації розвитку, яка повинна стати вихідним моментом наступного віку. Дослідження засвідчують, що така перебудова соціальної ситуації розвитку становить головний зміст критичних (кризових – *М. П.*) вікових періодів» [2, с. 260]. Л. С. Виготський формулює *закон*: «Рушійні сили розвитку дитини в тому чи іншому віці неминуче призводять до заперечення та руйнації самої основи всього віку, з внутрішньою необхідністю визначаючи анулювання соціальної ситуації розвитку, закінчення цієї епохи розвитку і перехід до наступного, вищого ступеня» [2, с. 260].

Переходячи до розгляду практичних питань, Л. С. Виготський формулює, як нам здається, два важливих практичних визначення реального вікового розвитку.

1. «Реальний рівень розвитку визначається тим віком, тією стадією або фазою всередині цього віку, яку зараз переживає дитина» [2, с. 260]. Отже, 2. Для конкретної² діагнос-

² Термін «конкретне» Л. С. Виготський вживає не як синонім одиничного, а діалектично як єдність різноманітного в одній особі.

тики і дієвої практики дуже мало вказати паспортний вік. Слід врахувати *нерівномірність* розвитку різних психологічних функцій дитини, а також нерівномірність розвитку дітей між собою. З цього приводу Л. С. Виготський доводить, що діагностика вікових особливостей, як і практична робота, має бути спрямована не лише на дозрілі функції, а й на функції, які ще розвиваються. Впроваджується термін зони найближчого розвитку.

У цілому Л. С. Виготський створює, на нашу думку, цілком адекватну модель вікового психологічного розвитку.

За Л. С. Виготським, «одиницею» вікового розвитку є єдність дитини та оточення. Ця єдність дана в *переживанні* дитиною оточення. Ця єдність «дитина – переживання – оточення» названа соціальною ситуацією розвитку³.

Соціальна ситуація розвитку динамічна і розвивається за власною логікою і у власному часі.

Крім того, Л. С. Виготський віддає належне ролі спадковості і природному взагалі. Отже, перед нами динамічна єдина система.

Будь-який вік «підходить» під це розуміння. Маємо суперечливий динамічний нелінійний зв'язок. Будь-який вік завершується тоді, коли дитина як складова соціальної ситуації розвитку розвинулася до рівня, коли соціальна ситуація розвитку в цілому перестала її задовольняти. Дитина руйнує цілісну систему відношень соціальної ситуації розвитку, відштовхується від неї і починає перебудовувати систему стосунків. Це сутність критичного (кризового) періоду. У різних дітей цей процес різний, але він обов'язково є (в нормі). Розвиваються всі функції, але соціальна ситуація розвитку визначає центральну для цього віку і провідну форму активності. Включаючись у неї (научіння, спілкування etc.), дитина змінює стосунки і починає розвиватися. Виникає провідне психологічне новоутворення, яке охоплює всю особистість, змінює переживання і починає руйнувати соціальну ситуацію розвитку. Це якщо коротко. Модель, однак, теоретична і викликає багато запитань. Під час написання цієї роботи Л. С. Виготський дуже активно розробляв тему психологічних систем, переживання і практикував (навіть вступив до Харківського медінституту). Гадаємо, що незакінчений варіант книги, що тут цитувався, був початком підходу до вікової психології з боку системного. Отже, далі йтиметься про системи.

Описаний підхід є складним, однак, це лише зовнішній шар проблеми. Насправді найцікавішими та зовсім невідомими для сучасних дослідників є психологічні механізми, які поро-

джують ті психологічні явища, про які йшлося. Тут потрібен відступ.

Л. С. Виготський створив теорію систем психології людини, і саме вона пояснює те, що відбувається.

У роботі Л. С. Виготського «Про психологічні системи» [1] дається фактично два визначення: «Свою доповідь я назвав доповіддю про психологічні системи, маючи на увазі ті *складні зв'язки*, які виникають між окремими функціями в процесі розвитку і які розпадаються або зазнають патологічних змін у процесі розпаду» [1, с. 110]; «Виникнення таких рухливих відношень, в які ставляться функції одна до одної, ми будемо називати психологічною системою» [1, с. 110]. Про які саме функції йдеться, чітко сказано в іншій роботі. Маються на увазі вищі психічні функції. Це поняття загадкове. З одного боку, зрозуміло, що йдеться про довільну пам'ять чи увагу, логічну пам'ять, вищі почуття, вольові дії etc. З іншого боку, ми не розуміємо головного – як це працює і виникає. Між тим, Л. С. Виготський дуже конкретно сказав, що кожна вища психічна функція є системою, а «побудова вищих психічних функцій є процесом утворення психологічних систем» [1, с. 104]. Тобто розвиток відбувається не завдяки удосконаленню окремих функцій, а завдяки зміні (постійній зміні!) зв'язків між цими функціями. Ця думка Л. С. Виготського – прозоріння генія. До центру уваги потрапляють зв'язки, і ці зв'язки не є постійними, вони постійно змінюються.

Але все набагато складніше: вища психічна функція (система) пов'язується з іншими вищими психічними функціями, утворюючи міжфункціональну психологічну систему, в якій головну роль починають відігравати міжфункціональні зв'язки (змінювані). Саме так виникає небувала гнучкість («все може замінити все», – зауважує Л. С. Виготський). Отже, в центрі – зворотна надскладна динаміка. У ній, за Л. С. Виготським, центральну роль відіграє мовлення, яке привносить сенс. Міжфункціональна психологічна система фактично стає смисловою динамічною системою. Це якщо дуже коротко і спрощено. Отже, нас цікавить конкретна ситуація вікового розвитку. Вік із цієї (внутрішньої, «підводної») точки зору є одним з етапів існування смислових динамічних систем певного змісту і динаміки. Смилова динамічна система працює так, що не лише вік, а й будь-яка активність висуває до центру смислової динамічної системи свою «найнеобхіднішу» ланку. Соціальна ситуація розвитку є центром віку (психологічним), але вона *змінюється* кожного разу. І якраз ця змінюваність постійно вислизає з уваги дослідників.

Що означає вичерпаність соціальної ситуації розвитку підліткового віку з описаної точки зору? Зв'язки смислових динамічних сис-

³ Тобто, говорячи «соціальна ситуація розвитку», ми говоримо про систему.

тем досягли такого рівня розвитку, що виникли потреби у нових сенсах. А ці потреби не можуть реалізуватися в системі наявних зв'язків. Оточуючі люди та предмети культури (маємо надію, що це ясно) входять у смислову динамічну систему в будь-якому віці та є джерелом нових сенсів (через спілкування і взаємодію). Юнак опиняється в ситуації необхідності нових сенсів. І він знаходить їх через зміну поведінки та діяльності (а внутрішньо шляхом зміни наявних та побудови нових міжфункціональних і внутрішньофункціональних зв'язків). Так виникає нова провідна форма активності і нова смислова динамічна система. У юності в її виникненні бере активну участь самосвідомість. Отже, стара смислова динамічна система доповнюється новою функцією, яка стає центром і задає структуру та динаміку всієї особистості. Самосвідомість для свого розвитку визначає інтерсуб'єктну взаємодію. Вона і стає провідною формою активності. Смислова динамічна система вся діє в цьому напрямі, визначаючи поведінку і провідні переживання юнака, які зворотно діють на зв'язки смислових динамічних систем. Це і є віковий розвиток за Л. С. Виготським, як ми його зрозуміли. Що дає новий погляд на вік? Він пояснює головне: смислова динамічна система – це система, головним у якій є не складові частини, а зв'язки. Система ця є здатною до саморозвитку і, з іншого боку, включає в себе інтерпсихічне. Це одна система. Містком між інтра- та інтерпсихічним є переживання. Потреба у нових сенсах реалізується через переживання. Юнак вчиться переживати за іншого, як за себе, і це докорінно змінює поведінку. З'являються спочатку моменти, а потім фрагменти інтерсуб'єктної взаємодії, і міняються зміст і динаміка зв'язків у смисловій динамічній системі. Зрештою, вона досягає такого рівня, що в центрі її стає провідне новоутворення – дорослість. Що вона означає з системної точки зору? Якщо коротко, то центром смислової динамічної системи стає відношення «я – інший» через інтерсуб'єктну взаємодію. Це дозволяє системі саморегулюватися, а в поведінці особистість може рефлексувати та будувати різні форми взаємодії.

Отже, дорослість – це психологічна свобода і здатність вибудовувати власний життєвий шлях, а також любити, дружити і взаємодіяти в повному значенні цього слова.

Основною ланкою розвитку людини є вік. Спроби зрозуміти зміст і динаміку віку мають велику історію (і, відповідно, велику кількість літератури). Якщо узагальнити, то можна констатувати, що до фундаментальних досліджень Л. С. Виготського розуміння віку було доволі механічним поєднанням біологічного дозрівання та впливу оточення, зокрема соціального. Фактично ішлося про детермінацію

вікового розвитку і змагання за те, яка з вказаних детермінант важливіша. Л. С. Виготський кардинально поміняв точку відліку. Ми не будемо аналізувати його роботи (це вже багато разів зроблено), а викладемо своєрідне резюме з додатком власного бачення. Л. С. Виготський не відкидає, а визнає дійсними біологічний і соціальний фактори, дивиться на віковий розвиток як на конкретне явище⁴. З цієї точки зору віковий розвиток являє собою складну систему і суперечливу драму, до якої додається ключовий елемент – особистість людини, що розвивається. Отже, маємо не дві, а три детермінанти, і головною є саме особистість («Я»). Л. С. Виготський пише про психологічну детермінацію. Введення в драму розвитку головної дійової особи зумовлює довершеність вирішення проблеми віку. Але Л. С. Виготський іде далі і приходиться до відкриття своєрідної одиниці віку – соціальної ситуації розвитку (ССР). Він розуміє її як єдність внутрішнього (психологічного, особистісного) і зовнішнього (соціального), з'єднаного ставленням особистості до середовища. Соціальна ситуація розвитку є в кожному віці і є центром кожного віку. З цієї точки зору кожен вік однаково влаштований, але при цьому, в кожному віці соціальна ситуація розвитку різна за змістом і динамікою, тому кожен вік унікальний і неповторний. Л. С. Виготський зосереджується на взаємодії особистості і соціального оточення і вживає дуже влучно термін «особистісний розвиток». Розвиток самодетермінований, і це істотно. Разом з тим виноситься за дужки біологічна складова частина і те, що умовно можна назвати натуральними психологічними функціями. Нам видається з позиції генетичної психології це недоліком, адже процес тілесного і натурально-психологічного розвитку триває і при цьому дуже мало підпорядковується соціальному оточенню. Тобто ми вважаємо, що потрібно доповнити схему Л. С. Виготського відношенням особистості до свого тілесного і свого натурально-психологічного стану. Тоді одиницею буде соціально-біологічна ситуація розвитку (СБСР).

М. Г. Ярошевський зазначає, що для Л. С. Виготського «найвищий задум – побудувати теорію цілісної особи як інтегралу тілесного і духовного» [3, с. 43]. Для цього в якості об'єкту береться онтогенез, який є драмою. За Л. С. Виготським, онтогенез – це глобальна драма розвитку, сутність якої (драми) – реальне і відкрите зіткнення «природне – соціальне – культура».

Саме тут ми бачимо процес особистісного становлення. «Особистість – особливий тип організованості, первинне поняття

⁴ Термін «конкретне» ми вживаємо в діалектичному розумінні як суперечливу єдність різних складових частин.

вищої психології» [3, с. 232]. Наведена схема ілюструє водночас соціально-біологічну ситуацію розвитку і внутрішній стан особистості. Отже, для Л. С. Виготського СБСР і особистість є фактично синонімами. Коли говоримо, що сутність онтогенезу полягає у вrostанні в культуру, маємо на увазі цей процес і водночас результат.

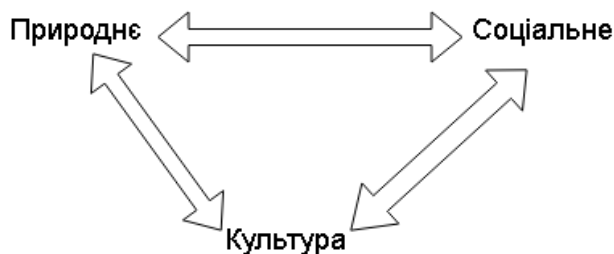

Рис. 1. Взаємодія природного, соціального та культури

Внутрішньо (психологічно) маємо на увазі особистість як драму (суперечливу єдність) біологічного, соціального та культурного.

Необхідно сформулювати концептуальний погляд. Л. С. Виготський не встиг це зробити, але дав достатньо матеріалу. Отже, є сенс спробувати.

1. Вказана драматична єдність (особистість) є завжди, тобто на кожному етапі онтогенезу (це дуже важливо, бо це знімає (в діалектичному сенсі) таке нав'язливе питання: «Коли народжуються особистість?»). Невірно поставлене питання призводить до невірних відповідей. Вона (особистість) просто є.

2. Складові частини драми не є простими елементами, вони є конкретним цілим, в якому елементи пов'язані між собою особливими зв'язками і утворюють особливі цілісні системи.

3. Як це працює? За Спінозою, потяги є самою сутністю людини [4]. І це беззаперечно (Фройд) [5]. Але Фройд не врахував двох істотних моментів. Потяги, проходячи крізь свідомість, стають людськими мотивами. Це перше, а друге те, що вони до організації поведінки опосередковуються соціальними нормами і культурою. У цей час, власне, відбувається розвиток. Отже, розвиток є зміною зв'язків між біологічним, соціальним, культурним і всередині цих утворень. На кінець будь-якого віку система «біологічне – соціальне – культурне» вичерпує себе, не дає задоволення і руйнується. Це сутність кризи. Криза – хаос, але хаос продуктивний, адже в ньому почина-

ють утворюватися нові зв'язки, в тому числі і складових частин системи. На перші ролі виходять інші складові частини. Криза завершується і розвиток іде зовсім іншим шляхом, але сутність його залишається. Сутністю розвитку є відшукання і привласнення нових *сенсів* через засвоєння актуальних *значень*. За Л. С. Виготським, сенс – це сукупність всіх явищ, що виникають у свідомості при утворенні нових значень [1]. Якщо це розкрити, то для Л. С. Виготського сенс означав *переживання* особою свого мотиваційно напруженого ставлення до світу, створеного вольовою задачею, на якій зосереджена ця особа. Тобто світ дитини утворює історія її переживань.

Тобто розвиток означає інтеграцію логіки почуттів і логіки думок в переживанні. Осмисленість переживання робить його змістовною одиницею психологічного життя, в якій афект і інтелект утворюють єдність, яку надто довго шукають у психології.

Висновки. Отже, особистісний розвиток є драмою. Л. С. Виготський вважав, що драматизм поведінки – це вирішальна відмінність людини від тварин [1].

Викладене здається простим, здається постулатом, але насправді це не постулат, а проблема, яку треба вирішувати, а не декларувати. Провідне психічне новоутворення, криза та інші явища є дослідницькими задачами, а не результатами. Ми спробуємо довести це на прикладі юнацького віку, але вже зараз ясно, що Л. С. Виготський створив психологію віку як *системну* (в сенсі сучасної синергетики) теорію, тому розглядати її і отримувати емпіричні дані можна лише в логіці систем. Ця логіка в сучасній психології, на превеликий жаль, відсутня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виготский Л. С. Собрание сочинений: в 6-ти т. Том 1. Вопросы теории и истории психологии. Москва : Педагогика, 1982. 488 с.
2. Виготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Том 4. Детская психология. Москва : Педагогика, 1984. 432 с.
3. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии. Москва : ИНФРА-М, 1998. 528 с.
4. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат / пер. з лат. В. Литвинов. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 237 с.
5. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки / пер. з нім. Таращук П. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 552 с.